

Artikel

Rio + 10 en de Noord-Zuid kloof

Een essay van Wolfgang Sachs
Gepubliceerd door de Heinrich Böll Stichting

Vertaling: Jack van Dijk en Jan Matthieu

Voorwoord

Binnen minder dan een jaar, zullen de wereldleiders samenkomen in Johannesburg, Zuid-Afrika, om de voortgang te bekijken van de implementatie van de verbintenissen (*of afspraken*) gemaakt op de VN-Conferentie Milieu en Ontwikkeling, 1992 in Rio De Janeiro. De Wereld Top over Duurzame Ontwikkeling – in de eerste plaats nog altijd Rio + 10 genoemd – wordt ongetwijfeld een forum waar het Noord-Zuid conflict op onze planeet sterk uit de verf zal komen.

In zijn essay beschouwt Wolfgang Sachs de Noord-Zuid kloof en de relatie tussen gelijkheid en duurzaamheid wat meer van nabij en hij doet dat op een misschien ook op een wat minder voor de hand liggende manier.

Zo beschrijft hij het Noord-Zuid conflict en de daarmee corresponderende uitdaging voor gelijkheid als een conflict dat speelt op ten minste twee niveaus: (1) het niveau van rijke versus arme landen, belichaamd door hun regeringen en (2) het niveau van de globale consumentenklasse (die in wisselende proporties in alle landen voorkomt) versus de *sociale* meerderheid die zich bevindt buiten de globale (mondiale) circuits.

Sachs plaatst dan deze twee niveaus van analyse tegen de achtergrond van de 3 grote thema's van onderhandeling die de debatten over het te voeren politiek beleid hebben gedomineerd gedurende de laatste tien jaar na Rio: klimaat, biodiversiteit en handel.

Voor elke thema, beargumenteert hij dat het streven naar gelijkheid tussen staten op basis van het oude ontwikkelingsparadigma in conflict kan komen met het bereiken van rechtvaardigheid voor de gemarginaliseerde meerderheid op aarde.

Zijn conclusie is *streng*: “Welke ook de arena is – klimaat, biodiversiteit of handel – als het Noorden er niet slaagt om milieuovereenkomsten te onderhandelen, die als rechtvaardige regelingen worden gezien door het Zuiden, kan duurzaamheid niet bereikt worden.

Er kan geen Ecologie zijn zonder Gelijkheid¹. Langs de andere kant, echter, als het Zuiden een steeds groter deel blijft opeisen van de roofoconomie, kan duurzaamheid ook niet bereikt worden. De principes van Gelijkheid komen in conflict met de principes van Ecologie, behalve als Gelijkheid gezocht wordt binnen een kader van een niet milieubelastende ontwikkeling. Er kan ook geen Gelijkheid zijn zonder Ecologie.”

Bondig en scherp, snijdt Sachs' analyse door het gevestigde Noord-Zuid discours. Het essay presenteert uitdagingen voor beide kanten van de kloof. Wij publiceren het als een bijdrage aan het debat over de principes van het bereiken van een eerlijke “global deal” in Johannesburg.

November, 2001

Jörg Haas

Hoofd van het Bureau Ecologie en Duurzame Ontwikkeling

Heinrich Böll Stichting

---

¹ Equity: dit begrip houdt zowel rechtvaardigheid, billijkheid als gelijkheid in, we vertalen de term in ‘gelijkheid’ in die zin. (N.v.d.vert.)

Terugblikkend op Rio

1. In tegenstelling tot de VN-Conferentie over 'Mens en Milieu' in 1972 in Stockholm, kreeg de Rio Conferentie van 1992 de titel: "Milieu en Ontwikkeling".

Het opnemen van 'ontwikkeling' in de titel was geen toeval. In de voorbereidende fase, hadden de landen uit het Zuiden duidelijk gemaakt weinig voordeel te zien in toe te geven aan de intentie van het Noorden om samen te komen in een Conferentie over milieuproblemen, behalve dan als 'ontwikkeling' ook duidelijk op de agenda gezet zou worden.

Voor het Zuiden, onafhankelijk van politieke kleur, van zowel regeringen als NGO's, was 'ontwikkeling' het codewoord om de wens voor erkenning en rechtvaardigheid uit te drukken. Wie herinnerde zich niet Indira Gandhi's controversiële opmerking in Stockholm, dat "armoede de ergste vorm van vervuiling is"? Volgens deze lijn, zou het Zuiden, nog altijd gekwetst vanwege de afgesprongen onderhandelingen in de zeventiger jaren over de Nieuwe Internationale Economische Orde en de explosie van de schulden crisis in de tachtiger jaren, er in slagen van het Noorden de toegeving los te krijgen dat het vermeende 'recht op ontwikkeling' de aandacht zou krijgen die het verdiende.

2. Op het niveau van het programmatorische discours, was de gekozen benadering een succes. In de meeste conferentiedocumenten werd het recht op ontwikkeling op een voetstuk geplaatst, en er werd met de grootste diplomatieke voorzorg vermeden dat uit de minste zin enige intentie tot inperking van ontwikkeling zou kunnen gelezen worden.

Inderdaad, de Rio-Verklaring, bijvoorbeeld, komt eerder over als een verklaring over ontwikkeling dan over milieu. Maar, gegeven het feit dat ontwikkeling zo ongeveer om het even wat kan betekenen, van het optrekken van wolkenkrabbers tot het neerzetten van toiletten, kwam dit succes handig uit, want iedereen, zowel in het Zuiden als in het Noorden, en ondanks het milieu, kon eigenlijk gewoon doorgaan met wat hij bezig was.

Maar de aspiratie naar gelijkheid – in welke vorm dan ook – was dan toch maar verworven, en meteen waren ook tal van daarmee samenhangende principes van rechtvaardigheid vastgelegd, zoals gemeenschappelijke maar gedifferentieerde verantwoordelijkheden, het delen van lasten maar ook van voordelen, transfer van technologie en bijkomende financiële steun.

Simpel gesteld kwam het idee hierop neer: het Noorden moest eerst handelen, en het grootste deel van de aanpassingslast dragen, toegang bieden tot milieutechnologie, en eindelijk een begin maken met enige financiële herverdeling – dan zou het Zuiden mee aan boord komen en uiteindelijk ook zijn deel van de engagementen opnemen.

3. Op het niveau echter van de *realpolitiek* heeft het Noorden het akkoord opgeblazen.

In feite waren in Rio zelf de principes van rechtvaardigheid grotendeels niet gespecificeerd en ontoereikend, of zelfs vals gebleven, zoals het nog maar eens herhalen van de gebruikelijke belofte om 0.7 % van het BBP vast te leggen voor ontwikkelingssamenwerking. Daarenboven bleek over het algemeen het enthousiasme in het Noorden, voor het duidelijke opkomende milieu tijdperk op geen enkele wijze gepaard te gaan met een vergelijkbaar enthousiasme voor een nieuw sociaal contract met het Zuiden. Als Rio al ontoereikend was wat betreft het opzetten van structurele voorwaarden, die het Zuiden duidelijk zouden bevoordelen, dan namen de volgende jaren de laatste twijfels daarover wel helemaal weg. Niet alleen werden de engagementen van Rio niet opgevolgd, maar het Zuiden werd ook nog vaak vriendelijk verwaarloosd in ander fora, zoals in de structurele aanpassingsprogramma's van het IMF, de Sociale Top in Kopenhagen, de Schuldkwijtscheldingsprogramma's van de G7, of door de politieke arrogantie van de WTO.

In een breder perspectief, kunnen de afspraken over ontwikkeling in Rio gezien worden als een ultieme poging om het sociaal contract te stutten tussen de rijke en arme landen – die na de tweede wereldoorlog, samen het fundament hadden gelegd voor het internationaal ontwikkelingsbeleid. Maar globalisatie heeft dit sociaal contract doen afbrokkelen. Sinds het begin van de jaren tachtig al, begon het beleid van structurele aanpassing in de plaats te komen van de consensus rond ontwikkeling; de prioriteit ging nu naar de stabiliteit van 's lands wisselkoers, waarmee het terrein werd geëffend voor de ongebreidelde mobiliteit van transnationaal kapitaal, eerder dan zich te bekreunen om de welvaart van de bevolking. Vanuit de steeds meer dominerende visie van transnationale ondernemingen als agenten voor ontwikkeling in plaats van staten, en van privé-kapitaal als middel voor ontwikkeling in de plaats van

overheidssteun, was de idee van een sociaal contract tussen de rijke & arme landen eigenlijk al achterhaald in Rio. Onder dergelijke omstandigheden kregen de Zuidelijke landen, soms mokkend, soms juichend, eigenlijk maar één keuze – zich meester te maken van zoveel mogelijk privé-kapitaal en deel te nemen in de competitie van de geglobaliseerde markten.

Interlude: Over Zombiecategorieën

4. Ulrich Beck noemde onlangs concepten die onhandig overleven in ons dagelijks taalgebruik, hoewel de realiteit waarnaar zij verwijzen al is gepasseerd, zombiecategorieën.

'Noord' en 'Zuid' zijn ook zulke categorieën. In de arena van de internationale politiek verwijzen ze naar de klassieke kloof tussen de G7 (plus Rusland) en de G77 (plus China).

Deze kloof houdt langs de ene kant de ex-koloniale landen in, langs de andere kant de coalitie van de Zuidelijke landen, ontstaan in 1963 toen de dekolonisatie van het Zuiden zo goed als voltooid was en aan de vooravond van de eerste VN-Conferentie over Handel en Ontwikkeling.

Vandaag, falen zulke indelingen in het weergeven van de relevante realiteit; het zijn enkel nog diplomatieke artefacten. Om te beginnen, houdt het 'Zuiden', variërend van rijke landen zoals Singapore tot arme landen zoals Mali, de meest heterogene situaties in; een gemeenschappelijk belang dat hen kan verenigen is nog moeilijk te ontwaren.

Hetzelfde geldt voor het Noorden, zij het minder extreem. Daarenboven laat dit soort categorieën landen van het gevallen Sovjet rijk in het ijl; Rusland, trouw aan zijn koloniaal verleden, is toetreden tot de G7, hoewel het nauwelijks meer ontwikkeld is als, zeg maar, Brazilië, *terwijl landen zoals Turkmenistan in de praktijk Derdewereldlanden zijn, met enkele roestende staalbedrijven erbovenop.*

Maar bovenal loopt uiteindelijk de kloof in de wereld vandaag, als die er al is, niet tussen Noordelijke of Zuidelijke samenlevingen, maar dwars door al deze samenlevingen. De grootste breuk lijkt te zijn tussen de geglobaliseerde rijken en de gelokaliseerde armen; in plaats van landen te verdelen, loopt de Noord-Zuid kloof, dwars door iedere samenleving, zij het in verschillende configuraties. Ze scheidt de globale consumentenklasse aan de ene kant van de sociale meerderheid buiten de globale circuits. Deze globale middenklasse bestaat uit de meerderheid van de burgers in het Noorden samen met een variërend aantal uit de elites in het Zuiden; de omvang benadert ruwweg de 20 % van de wereldbevolking.

Bevolking die gemeenlijk ook toegang heeft tot een auto. Het zijn deze 20 %, die volgens het 'Human Development Report' (1998, 2) 45 % van al het vlees en vis eten, 68 % van alle elektriciteit consumeren, 84 % van al het papier en 87 % van alle auto's bezitten. Er is een globaal Noorden en er is een globaal Zuiden; deze realiteit verdwijnt in de conventionele termen van 'Noord' en 'Zuid'. Het is, inderdaad een van de grote tekortkomingen van het internationale diplomatieke uitgangspunt dat deze juxtapositie tussen Noord en Zuid louter fictief is, vooral omdat Zuidelijke regeringen overvloedig neigen Zuidelijke facties van de middenklasse te vertegenwoordigen, en de toch al uitgesloten sociale meerderheid in hun landen achter te laten zonder praktisch een stem.

Gelijkheid in de broeikas

5. Het 'Framework Convention On Climate Change' (het Klimaat Akkoord), zoals getekend in Rio, is vrij expliciet wat betreft gelijkheid. Het leest als volgt: "De partijen zouden het klimaatstelsel moeten beschermen ten voordele van de huidige en toekomstige generaties van de mensheid, op basis van gelijkheid en in overeenstemming met hun gemeenschappelijke maar gedifferentieerde verantwoordelijkheden en respectievelijke mogelijkheden. Dienovereenkomstig, moeten de ontwikkelde landen, de leiding nemen in de strijd tegen klimaatsverandering en de nadelige effecten daarvan "(Art. 3.1). Het beroep op het principe van gemeenschappelijke maar gedifferentieerde verantwoordelijkheid heeft feitelijk de Conventie, maar vervolgens ook het Kyoto Protocol, vorm gegeven.

Alleen de geïndustrialiseerde landen, vanuit de erkenning van hun primaire verantwoordelijkheid voor de emissie van de broeikasgassen in het verleden alsook in het heden, zijn verplicht zich te houden aan *reductiedoelen*, terwijl de Zuidelijke landen bepaalde rapporteringsverplichtingen volgen, maar voor de rest eerder aan de zijlijn blijven. Maar, het is een publiek geheim voor deze toeschouwers, dat de engagementen tot nu toe enkel op papier bestaan; want, niet alleen is het ratificatieproces voor het Kyoto Protocol niet beëindigd, de VSA, het meest vervuilende land, is evenmin betrokken, om nog niet te spreken van de allesbehalve overtuigende manier waarop de geïndustrialiseerde landen vertrokken zijn op

het pad naar lage emissies, voor de meeste geldt zelfs het tegendeel.

6. Gegeven het politieke onvermogen van het Noorden om tegemoet te komen aan zijn engagementen tegenover zowel klimaatprotectie als gelijkheid, weigert het Zuiden te beginnen aan welke onderhandeling dan ook over toekomstige maximale emissieniveaus van de Zuidelijke landen. Niettemin, zal elk klimaatbeschermingssysteem op de middenlange termijn het Zuiden, en zeker de nieuw geïndustrialiseerde landen, die een steile stijging laten zien in emissie niveaus, erbij moeten betrekken, wil het iets betekenen. Op dit punt, zal de gelijkheidskwestie zich openbaren als de grootste flessenhals voor enige serieuze vooruitgang in klimaatbescherming.

Wie krijgt hoeveel van de gelimiteerde milieuruimte voor emissies? Feit is, dat tot de postindustriële transitie, economische groei grotendeels verbonden was met groeiende emissies, wat verklaart waarom alle partijen zo strijden voor hun maximale deel aan emissieruimte. Eigenlijk is de inzet niet de bescherming van het klimaat maar wel de bescherming van groei, dat is waar het diplomatiek spel eigenlijk om gaat.

In een dergelijke context zal het Zuiden niet meespelen ofwel moet er een eerlijke herverdeling van vergoedingen tussen Noord en Zuid gegarandeerd zijn, net zoals het Noorden – met de VSA voorop – terughoudend zal zijn om grote stappen voorwaarts te maken, voordat het zich ervan verzekerd weet dat op zijn minst de nieuwe uitstoters beteugeld worden. Vanuit het gezichtspunt van gelijkheid, is het enige verdedigbare verdelingsschema er een dat gebaseerd is op gelijke rechten per hoofd van het atmosferisch gemeengoed.

Elk ander schema ('grootvaderen', 'kosten-gebaseerd') zou alleen maar de excessieve toe-eigening van energiebronnen door het Noorden systematisch bevestigen.

In ieder geval, gelijk rechten per hoofd zou al een compromis betekenen, want de geïndustrialiseerde landen zouden niet verantwoordelijk worden gehouden voor de geaccumuleerde emissies van het verleden, in ruil voor hun aanvaarden van het imperatief van gelijkheid nu. Het debat rond Rio+10 moet van het principe "gelijke rechten op het atmosferisch gemeengoed" een van haar strijdrossen maken; anders loopt het in de val van de oppervlakkige illusie dat President Bush jr. de grootse hindernis is op weg naar een klimaatvriendelijke wereld.

7. Hoe dan ook, zou het niet toelaatbaar zijn als de 'convergentie' van Noord en Zuid wat betreft gelijke emissieniveaus bereikt wordt ten koste van de 'contractie', dat wil zeggen de transitie naar een laag duurzaam niveau van emissies. Meer, zelfs, contractie, zowel voor Noord als Zuid, zal des te minder een last zijn, naarmate het conventionele ontwikkelingspad zijn aantrekking verliest. De toepassing van verschillende benaderingen in het loskoppelen van de verbetering van het leven van het gebruik van fossiele energie – ook al is het met alternatieve (*haasje over*) technologieën, hergebruik, lage-input-productie en transportstructuren, agro-ecologische ontwikkelingen, of verschillende culturen van welzijn – zullen de kunst van op een elegante manier leven bevorderen met een gematigd gebruik van fossiele inputs. Het kraken van de unilineaire mimetische notie van ontwikkeling, is daarmee de sleutel tot echte klimaateffectiviteit op lange termijn.

Meer nog, het is ook de sleutel tot de overgang naar gelijkheid, want het is gemakkelijker om te voldoen aan restrictieve gelijke niveaus van fossiele energiegebruik wanneer deze minder relevant zijn voor de bloei van onze samenleving. Aan de onderhandelings tafel, hebben de Zuidelijke regeringen tot nu gefaald om enige vorm van lage-energie-ontwikkeling te omhelzen. In de plaats daarvan dansen zij mee naar het pijpen van competitie om de schaarse emissie rechten, gevangen als ze zijn in het ontwikkelingsbijgeloof dat verbetering noodzakelijk zal volgen uit economische groei, en economische groei op zijn beurt uit een stijgend energiegebruik.

Dit speelt goed in de kaart van vooral de VSA, wiens klimaatbeleid buitengewoon inventief is in het uitvoeren van de verklaring van President Bush (de oudere) bij zijn aankomst op de Aarde Top, namelijk, dat de Amerikaanse levensstijl niet onderhandelbaar was. In de daaropvolgende jaren heeft de Amerikaans diplomatie geworsteld om het dilemma op te lossen om toch als een klimaatvriend over te komen en tegelijk emissies te blijven verhogen..

Een van de azen die ze daarbij uit de mouw schudden heet koolstofbezinking (een andere is geografische flexibiliteit), de zaak waarover de onderhandelingen in Den Haag het eerst vastliepen en dan weer opgepakt werden in Bonn. *De overkoepelende groep (zonder de VSA aan de onderhandelings tafel) drukte een overeenkomst door die inhield dat men koolstof kredieten kon verwerven of verliezen via de expansie van of reductie van*

bebost gebied, een voorstel dat zich, los van zijn waarde of onwaarde op grond van duurzaamheid, eveneens een gelijkheidskwestie bleek te zijn.

De VSA, bijvoorbeeld, zouden kredieten krijgen voor de nieuwe bomen die werden geplaatst voor de bomen die de afgelopen 200 jaar gekapt waren, terwijl Zuidelijke landen die vanwege historisch toeval meer bossen hebben bewaard, zouden kunnen aansprakelijk gesteld worden omdat ze deze vandaag omzetten in Landbouwwand. Dit voorbeeld toont als geen ander, hoe de meeste milieunderhandelingen overschaduwd worden door problemen van ecologische schuld.

Tenzij het Noorden bereid is zijn ecologische schuld toe te geven (in dit geval, de ontbossinggeschiedenis), staat voor het Zuiden zijn eer op het spel als het gevraagd wordt om milieubeleid te implementeren in hoofde van globale verantwoordelijkheidszin (in dit geval, stoppen met ontbossen).

8. Wat gemakkelijk dreigt verloren te gaan in al het gemarchandeerd is de (on)gelijkheidstragedie die hoogstwaarschijnlijk kan worden uitgelokt door de globale opwarming.

Droogtes, vloedgolven, veranderingen in vegetatie, verstoringen in de watercycli, en ziekten zullen voornamelijk toeslaan in het Zuiden, en in feite ook daar het meest kwetsbare deel van de samenleving – dat derde deel van de mensheid dat direct afhankelijk is van de natuur.

Koloniale vernietiging zal eens te meer plaatsvinden – dit keer tijd ge-teletransporteerd door atmosferische scheikunde. Tegen deze achtergrond, kunnen de onderhandelingen gelezen worden als gehacketak tussen de verschillende delen van de globale middenklasse over hun deel in de natuurverspillingsaccumulatie.

Gefixeerd op hun strijd voor politieke en economische macht, lijken de elites, zowel in Noord als Zuid, bereid om verschillende overlevingseconomieën aan hun lot over te laten. Vanuit dit perspectief bezien, draait het aandringen op gelijkheid in economische ontwikkeling door regeringen uit het Zuiden uit op onverantwoordelijkheid. Hun bekommernis voor gelijkheid op het BBP-niveau, botst met de echte sociale bekommernis voor de meerderheid voor gelijkheid op het niveau van overleving.

Een duidelijk bewijs dat het drama tussen ecologie en gelijkheid uitgespeeld wordt op minstens twee niveaus, zowel tussen de natiestaten als binnen deze natiestaten, dat wil zeggen tussen het geglobaliseerde Noorden en de marginale meerderheid in het Zuiden. Deze twee niveaus van gelijkheid zijn vaak in conflict – en niet alleen maar in klimaatpolitiek.

Gelijkheid in de eeuw van de genen

9. De geschiedenis van een andere grote uitkomst van Rio, de Conventie over Biodiversiteit (Biodiversiteitsverdrag), is over de afgelopen tien jaar al even weinig overtuigend geweest als het Klimaatverdrag. Achteraf gezien, kan men zich afvragen of de Conventie wel over biodiversiteit ging of dat het alleen maar ging om een regulatie van de exploitatie van genetische bronnen. Terwijl de Conventie spreekt over diversiteit op het niveau van ecosystemen, soorten en genen, draaide in de realiteit een groot deel van het diplomatiek gekissebis rond de verzameling, overdracht en opbrengst van subcellulair genetisch materiaal, onzichtbaar voor het oog.

Wat de Conventie lijkt voort te sturen is niet zozeer de wens om de vogels, de vissen, de bloemen, en bossen in de natuur te behoeden tegen decimering of uitroeiing, maar de nood aan regels voor de moderne goudkoorts naar genetisch goudklompjes, die uit levend materiaal ontgonnen kunnen worden en terug ingebracht bij gewassen, bomen en farmaceutische substanties. Maar het gaat nog verder dan dat: de Conventie negeerde de contradictie die bestaat tussen het beschermen van diversiteit van leven en de normalisering van de introductie en spreiding van genetisch gemodificeerde mechanismen. Zowel door het niet-intentioneel ontsnappen van vrijgekomen G.M.M.'s naar verwante soorten of door een intentionele monocultuur van zeer eng geoptimaliseerde gewassen in land- en bosbouw – leidt genetische manipulatie waarschijnlijk tot een simplificatie van de biosfeer.

In dit licht lijkt het erop dat de Conventie minder gaat over de bescherming van het patrimonium van de natuur dan over de bescherming van een variëteit van economische belangen in het zakendoen met genen. (Wel moet worden aangestipt, dat het Bio-veiligheidsprotocol gedeeltelijk een andere richting uitgaat. Meer daarover in het volgende hoofdstuk.)

10. In biodiversiteit, net als in klimaat beleid, heeft het Zuiden ongebruikte natuur, terwijl het Noorden een natuurhongerige industrie heeft. De 'hotspots' van biodiversiteit zijn te vinden in de tropische of semi-tropische landen, terwijl de levensindustrieën in de VSA en Europa te vinden zijn. Vanwege deze geografische asymmetrie, heeft de nood van biotechbedrijven voor levend, ruw materiaal een nieuwe

ronde ingeluid van conflicten over voorraden tussen Zuid en Noord. In Rio, waren de Zuidelijke regeringen erin geslaagd een omheining rond hun natuurpatrimonium op te trekken, ook voor de genetische voorraden, daar de Conventie² de soevereiniteit bevestigt van staten over hun natuurlijke voorraden. De komende eeuw van de industrialisatie van het leven, zo werd geredeneerd, zou niet langer meer de koloniale erfenis mogen voortzetten van roof zonder betaling en her-import tegen een hoge prijs. Voor elk gebruik van genetisch materiaal moet een akkoord en betaling zijn (als een consequentie daarvan, werd het statuut van ex-situ bewaring onder toezicht van de VN een druk besproken aangelegenheid direct na Rio). Niettemin, om soevereiniteit te *eisen* over de natuur, moest het Zuiden zich afzetten tegen de kijk op biodiversiteit als een “gemeenschappelijk erfenis van de mensheid” – een definitie van plantdiversiteit gecodificeerd door de FAO Onderneming van 1983. Uit angst dat een dergelijke conceptie van biodiversiteit hun rijkdommen zou blootstellen aan plunderingen door bedrijven uit het Noorden, kondende landen uit het Zuiden niet akkoord gaan met deze definitie en hielpen ze om het begrip te verwateren tot, zoals gesteld in de preambule, biodiversiteit als een “gemeenschappelijke bekommernis van de mensheid”. Gelijkheid was aldus gheredefinieerd als *gelijkheid in bezitterigheid*; elke natiestaat is gelijk aan een andere in zijn of haar eis over de wettelijke bevoegdheid over de grondstoffen op zijn grondgebied.

Hoewel het soevereiniteitsbeginsel implicaties heeft voor andere grondstoffen, zoals bossen, maar ook water, werd het naar voren gebracht met de verwachting van de kant van het Zuiden, hier financieel maar ook technologisch zijn voordeel mee te kunnen doen via export van genetisch materiaal. Deze verwachting is niet uitgekomen – tot nu toe toch nog niet. Hoewel de Conventie veel nadruk heeft gelegd op ‘verdeling van opbrengsten’, is er nog geen mechanisme uitgewerkt dat er voor zorgt dat biotechbedrijven hun opbrengsten delen met die landen waar hun genetisch materiaal oorspronkelijk vandaan komt. Tot nu toe zijn er alleen bilaterale en private – en niet bevredigende – contractuele overeenkomsten geweest over ‘winstdeling’ tussen het leverancierland en een levenswetenschapsbedrijf. Het komt erop neer dat het biotechtijdperk begint maar het Zuiden achterlaat met lege handen. Om deze reden is er een sterke interesse van sommige Zuidelijke landen om de knoop van de patentering door te hakken. Terwijl de industrie patenten nodig heeft om eigendomsrechten te verwerven over gemanipuleerd levend materiaal, kijken genexporteurs naar patenten als een middel om tot winstdeling te komen. Patenten kunnen een indicatie geven van de herkomstplaats van het vergund materiaal en zo de mogelijkheid geven om een deel van de opbrengsten dan ook af te leiden naar die landen van herkomst of naar die gemeenschappen toe. Vandaar dreigt er een conflict op te doemen tussen de NGO’s (maar ook sommige landen, met name in Afrika) die zich keren tegen patentering van levende vormen en Zuidelijke regeringen die een herverdeling eisen.

11. Vaker dan niet, zijn de rentmeesters van biodiversiteitgebieden in de wereld die rijk zijn aan biodiversiteit, niet zomaar bepaalde landen in de Zuidelijke hemisfeer, maar vaak traditionele gemeenschappen en inheemse gemeenschappen. Zij vormen de gemarginaliseerde meerderheid van de wereld. Voor hen, is rechtvaardigheid voornamelijk een kwestie van erkenning eerder dan van herverdeling. Zij willen hun rechten gehonoreerd zien, zoals het recht op een natuurlijke habitat, en het recht op hun eigen manier van leven, cultureel en politiek. Maar de eis op staatssoevereiniteit over natuurlijke voorraden botst makkelijk met de eis van *rechten op traditionele grondstoffen*. Vaak was genetisch materiaal, en het is dat overigens nog, een deel van het lokale gemeengoed; dat is juist de ruimte waar het werk van mensen gecombineerd wordt met het werk van de natuur, het doorgeven van plantenvariëteiten van generatie aan generatie. De vraag wie toegang moet krijgen tot en voordeel moet genieten van genetische voorraden is ten gevolge daarvan soms uitgegroeid tot een conflict tussen de zich ontwikkelende staat en lokale gemeenschappen. Met andere woorden, in een conflict tussen de twee niveaus van gelijkheid: gelijkheid tussen natiestaten, langs de ene kant en gelijkheid tussen de globale middenklasse en overlevingseconomieën aan de andere kant.

Dit conflict wordt tot op zekere hoogte erkend in Art. 8 (j) van de Conventie, waarin wordt gesteld: “

---

² <http://www.wri.org/biodiv/ex-situ.html#ex-situ>: het bewaren van biodiversiteit op een andere plek, bv.: een zoo.

Each Contracting Party shall.....respect, preserve, maintain knowledge, innovations and practices of indigenous and local communities embodying traditional lifestyle relevant for the conservation and sustainable use of biological diversity...” *

Refererend naar dit artikel hebben veel debatten plaatsgevonden over wat boerenrechten betekenen volgens de FAO regels, de rechten van inheemse en lokale gemeenschappen, de uitwerking van de intellectuele rechten van gemeenschappen, de principes van op voorhand overeengekomen akkoord in bioprospectie, etc

Deze debatten mogen dan eventueel tot sommige conclusies leiden, maar dreigen wel de diepgaandere bedreiging van gelijkheid impliciet in het toelaten van patentering van levend materiaal uit het oog te verliezen. Patentregimes maken een radicaal monopolie van ondernemingen mogelijk op voedsel en medicijnen, de twee basisbehoeften om te overleven. In contrast met de conventionele monopolies waar een bedrijf alleen een bepaalde markt beheerst zonder concurrentie, bereikt de industrie hier een radicaal monopolie – het concept komt van Ivan Illich – wanneer essentiële menselijke activiteiten niet langer meer uitgevoerd kunnen worden behalve door de aanschaf van producten of titels van de industrie. Met patentering, is het waarschijnlijk dat de boeren de vrije toegang tot het patrimonium van de organische wereld gaan verliezen – de bron van hun middelen van bestaan en productie. Activiteiten zoals het planten, het houden van dieren of helende behandeling, die een beroep deden op de natuur als publiek domein, zullen steeds meer onder controle komen van grote bedrijven.

Zonder koopkracht is er nog nauwelijks kans op overleven – geen goed nieuws voor de arme meerderheid van wereld burgers. Op de lange termijn echter, wordt zelfs de mensheid uiteindelijk afhankelijk van de industrie voor de reproductie en instandhouding van het leven zelf. Net als er in de middeleeuwen geen verlossing was zonder kerk, zal er in het postbiologisch tijdperk geen mogelijkheid tot overleven zijn zonder de grote bedrijven.

12. Recent, hebben een aantal NGO's een voorstel gelanceerd voor een “Treaty to Share the Genetic Commons” (**). Het Ontwerp Verdrag stipuleert dat de “de genenpoel van de aarde, in al zijn biologische vormen en manifestaties in de natuur bestaat en daarom niet kan geclaimd worden als intellectueel bezit, zelfs niet als het zuiver en gesynthetiseerd werd in het laboratorium”. Met de suggestie om de genenpoel globaal gemeengoed te verklaren, probeerden de protagonisten van de verklaring de intrinsieke waarde van levensvormen te herkennen, en de neergang te voorkomen van niet-artificiële biodiversiteit, en te reageren tegen de verzwakking van de landarbeiders en boeren. Daar echter de ontwerpverklaring hoge prioriteit geeft aan de duurzaamheid van levensvormen, zal ze onder vuur komen te liggen vanuit twee tegenovergestelde kanten

Aan de ene kant, grote bedrijven en geaffilieerde wetenschappers die gekant zijn tegen het afsluiten van een pas bereikte nieuwe frontlinie van grondstoffen. Aan de andere kant, Zuidelijke regeringen – en misschien zelfs gemeenschappen – die spijt hebben van gedeelde winsten en onderhandelingsmacht. Dit betekent dat zonder patenten, er noch voor het Noorden winsten, noch voor het zuiden voordelen zijn. Alweer, duurzaamheid – in dit geval het bewaren van de diversiteit van leven – wordt fijn gemalen tussen niet alleen groei belangen maar ook gelijkheidsbelangen. Daarom kan op basis van een conventionele ontwikkeling, gelijkheid tussen landen niet verzoend worden met duurzaamheid.

Gelijkheid in handelsregimes

13. De Stockholm Conferentie van 1972 had als naam “Human and Environment”, de Conferentie van Rio De Janeiro van 1992, “Environment and Development”; dan zou de Conferentie van Johannesburg in 202, toch minsten informeel, “Environment, Development and the Global Economy” genoemd moeten worden. Omdat, daar zijn argumenten voor, de enige en meest belangrijke verandering die plaats gevonden heeft tussen Rio en Rio+10, de opkomst is van de transnationale economie. Natuurlijk, de verspreiding van de verbonden economische stromen over grote delen van de aardbol was al een tijd bezig, maar de oprichting van de ‘World Trade Organisation’ in Marrakesh in 1994 heeft een dynamiek verder versneld, die in grote mate de hoop op duurzaamheid dwarsboomt. Je zou immers gerust kunnen stellen dat in het afgelopen decennium Marrakesh het gewonnen heeft van Rio; zowel institutioneel als symbolisch. Institutioneel, het WTO kaderwerk van regels, versterkt met het recht om sancties op te leggen tegen niet-in-regel-zijnde landen, mikt op de ongebreidelde mobiliteit van kapitaal en goederen, terwijl milieuconventies (niet alleen die welke in Rio ondertekend werden) mikken op de bescherming van de globale gemeengoeden tegen schadelijke economische activiteiten. Het zal daarom niemand verbazen

dat de twee legale kaders die ontstaan zijn om een transnationale wereld te besturen – het economische regime, geleid door de WTO, gecombineerd door het IMF en de Wereldbank en de milieuregimes, met name de akkoorden over klimaat, biodiversiteit, bossen, ontbossing, vertrouwelijke informatie, toxische handel, en bedreigde soorten – inconsistent en soms in open contradictie met elkaar zijn. En symbolisch, staat de WTO eerder voor de opgang van onbeperkte economische vrijheid die het leidende paradigma is geworden van de globale elite in negentiger jaren, dan voor democratie of ecologisch rentmeesterschap.

Marrakesh marginaliseerde Rio; WTO 's impliciete ambitie om verschillende civilisaties om te vormen tot één wereldmarktgebeuren is de echte Agenda 21 geworden over heel de wereld.

Tot nu toe werd alleen op de spanningen tussen de 'Multilateral Environment Agreements' (MEAs) en de WTO expliciet ingegaan bij de onderhandelingen voor het 'Bio Safety Protocol' (Bio Veiligheidsprotocol). Het Protocol, afgesloten in Montreal in januari 2000, laat landen toe om de import van levende gemodificeerde organismen die mogelijk een nadelig effect hebben op gezondheid en het milieu, inclusief biodiversiteit, in te beperken. Door prioriteit te geven aan het voorzorgsbeginsel boven het principe van vrijhandel, breekt het Protocol impliciet met het geloof dat welvaart simpelweg wordt gecreëerd door onbeperkte grensoverschrijdende handel van goederen.

Ofschoon geen ander MEA tot nu toe zo duidelijk handelsgebonden gefocust was, is het desondanks toch denkbaar dat het voorzorgsbeginsel ook uitgebreid kan worden naar ander milieugevoelige goederen zoals hout, water of fossiele grondstoffen.

Ondertussen, echter, spreekt de expansieve dynamiek in beweging gezet door vrijhandelsovereenkomsten deze geest tegen, al heeft ze daarom nog geen impact op milieu overeenkomsten inzake klimaat, bossen en verwoestijning

14. Niettemin, wordt zelfs de WTO volgens haar Preambule verondersteld duurzame ontwikkeling te bevorderen. Doch, haar werkgroep over Handel en Ontwikkeling is al jaren sluimerend bezig zonder een tastbaar resultaat. Dit is gedeeltelijk vanwege het feit dat de Zuidelijke landen iedere discussie over milieu- en arbeidsstandaarden die de vrijhandel reguleren met een wantrouwend oog volgen. Feitelijk zijn ze gekant tegen elke poging in die richting.

Voor hen zouden onder de WTO grensoverschrijdende handelsstromen ongereguleerd moeten blijven. Voornamelijk twee argumenten worden hiervoor naar voren geschoven.

In de eerste plaats, het Zuiden vindt dat sociale en milieuakkoorden buiten het gezichtsveld van de WTO liggen; zij zouden om redenen van democratisch evenwicht, beter beslist worden in de schoot van de VN. Ten tweede, en belangrijker, is het Zuiden bang dat milieunormen aanzetten tot protectionisme wat dan weer zou leiden tot discriminatie van hun exporten.

Dientengevolge groeit er een antagonisme tussen de zaak van de milieugemeenschap voor een langetermijn duurzame ontwikkeling ten koste van vrije handel en de zaak van de Zuidelijke diplomaat tegen milieuverbeteringen omdat dit ten koste gaat van vrije toegang tot de Markten in het Noorden.

Het stilaan bekende plaatje herhaalt zichzelf. Zuidelijke landen voelen zich onheus behandeld in de economische arena en weigeren daarom concessies te doen in de milieuregimes. , Nog erger, feitelijk denkt het Zuiden dat milieuconcessies ongelijkheid vastleggen, en verminderde kansen bieden voor economische ontwikkeling. Inderdaad, het Zuiden heeft redenen om ongerust te zijn.

In de GATT/WTO heeft het Noorden zijn beloftes (en zijn wederzijdse verplichtingen) niet kunnen nakomen om de landbouw – en textielmarkten te openen voor producten uit het Zuiden. Ieder jaar – de schattingen variëren grof – verliest het Zuiden 20 miljard dollar aan welvaart vanwege OESO handelsbarrières, meer dan 40 % van het bedrag dat uitgegeven wordt aan ontwikkelingssamenwerking. Wat het Noorden eigenlijk voorstelt is een gespleten globalisatie; een vrije toegang eisen tot de markten van het Zuiden van goederen en kapitaal, maar een restrictieve toegang tot de Noordelijke markten van goederen en mensen vanuit het Zuiden.

Met andere woorden, het Noorden is hypocriet. Het eist het recht op om zelf barrières te mogen hebben maar kent dat niet toe aan het Zuiden.

Tegen deze achtergrond, kan het Zuiden, toch al wantrouwig wat betreft de bereidheid van het Noorden om te komen tot een echt niet-discriminerend handelssysteem, niet anders dan milieueisen zien als alweer een andere laag van protectionisme.

Het is evenwel al bij al betwifelbaar of meer gelijkheid op het niveau van onbeperkte markttoegang, de gemarginaliseerde meerderheden veel vooruit zal helpen. Zeker als we het hebben over landbouwproducten, zal toenemende export naar het Noorden waarschijnlijk ten koste gaan van lokale voedselproductie, of het nu voor de markt is dan wel voor levensonderhoud. Daarom, kan het goed zijn dat gelijkheid tussen landen in handel zal botsen met gelijkheid binnen in een land wat betreft broodwinning.

Verder is het al even betwifelbaar of de volledige blootstelling van de Europese en Japanse landbouw aan de competitie van de wereldmarkt duurzame ontwikkeling zal promoten, zowel in het Noorden als Zuiden. In het Zuiden, zou een dergelijke beweging leiden tot een expansie van input-intensieve monoculturen, wat die landen op een pad zou zetten dat wegleidt van het uitbouwen van agro-ecologische systemen voor lokaal gebruik.

In Europa en Japan, zou de beschikbaarheid van goedkope import grote delen van de landbouw compleet kunnen wegvagen, deze landen kunnen vervreemden van hun grond en ze voor een basisvoorziening zoals voedsel afhankelijk maken van langeafstandsleveringen.

Derhalve leidt de vraag voor groter gelijkheid in een milieu ongevoelig handelssysteem onvermijdelijk tot een vermindering van duurzaamheid.

In het licht van deze en voorgaande ervaringen, kan er een korte conclusie worden getrokken.

Welke de arena ook is – klimaat, biodiversiteit of handel –, als het Noorden er niet in slaagt om milieuakkoorden te onderhandelen die door het Zuiden als rechtvaardige akkoorden worden gezien, kan duurzaamheid niet bereikt worden.

Er kan geen Ecologie zijn zonder Gelijkheid. Langs de andere kant, evenwel, als het Zuiden doorgaat met het opeisen van zelfs grotere delen van de roofoconomie, kan duurzaamheid eveneens niet bereikt worden. De principes van Gelijkheid zijn in conflict met de principes van Ecologie, behalve als Gelijkheid gezocht wordt binnen een kader van een niet milieubelastende ontwikkeling. Er kan ook geen Gelijkheid zijn zonder Ecologie.”

De Heinrich Böll Stichting, verbonden aan de Groene Partij heeft zijn hoofdkwartier in de ‘Hackesche Höfe in het hart van Berlijn, is een wettelijk onafhankelijke Politieke Stichting die werkt in de geest van intellectuele openheid.

Bio

Wolfgang Sachs, is geboren in 1946 in München, Duitsland. Studies in theologie, sociologie en geschiedenis in München, Tübingen en Berkeley. 1975-1980, Assistent Professor aan de Technische Universiteit van Berlijn, 1980-84 Onderzoeksgroep Energie en Maatschappij, Technische Universiteit van Berlijn, 1984-87 co-redacteur van het Tijdschrift ‘Development’, Rome, Italië, 1987-1990 bezoekend Professor aan de ‘Staat Universiteit van Pennsylvania, USA’, 1990-93, lid van het College aan het ‘Instituut voor Culturele Studies aan het Wetenschapscentrum van Noord-Rijnland Westfalen’. Op dit moment Senior lid van het College aan het Wuppertal Instituut voor Klimaat, Energie en Milieu, Duitsland. Geregeld gastdocent aan het Schumacher College, Engeland. Sinds 1993 Voorzitter van de Raad van Bestuur van Greenpeace Duitsland.

Boeken, publicaties beschikbaar in het Engels: *For love of the Automobile: Looking Back into the History of Our Desires*, Berkeley: University of California Press, 1992; *The Archaeology of the Development Idea*, Interculture, Montreal, Fall 1990; *The Development Dictionary: A Guide to Knowledge as Power*, London: Zed, 1992 (ed./co-author); *Global Ecology: A New Arena of Political Conflict*, London: Zed, 1993 (ed./co-author); *Greening The North. A Post-Industrial Blueprint for Ecology and Equity*, London: Zed, 1998 (ed./co-author), *Planet Dialectics – Explorations in Environment and Development*, London: Zed, 1999.

World Summit Papers van de Heinrich Böll Stichting nr. 8:
Rio+10 en de Noord-Zuid Kloof. Een essay van Wolfgang Sachs

Gepubliceerd door de Heinrich Böll Stichting

Oikos, Politiek, milieu, cultuur, 21, 2/2002, Artikel

Gedrukt in Duitsland, December 2001
© bij de Auteur en de Heinrich Böll Stichting
Alle rechten voorbehouden
Productie: Trigger, Berlijn

Het volgende artikel geeft niet noodzakelijk de standpunten weer van de Heinrich Böll Stichting.

Voor bestelling van deze publicatie:
Heinrich Böll Stichting, Rosenthaler Str. 40/41, 10178 Berlijn
Tel.: ++49 30/285 340; fax: ++ 49-202-2492-145,
www.wupperinst.org, E-mail: wolfgang.sachs@wupperinst.org

De primaire doelstelling van de Stichting is steun te geven aan politieke vorming (*educatie*), zowel in Duitsland als in het buitenland, zo democratische betrokkenheid, sociopolitiek activisme en multicultureel begrip te bevorderen.

De Stichting geeft ook steun aan kunst en cultuur, wetenschap en onderzoek en ontwikkelingssamenwerking. Haar activiteiten worden geleid door fundamentele politieke waarden van ecologie, democratie, solidariteit en geweldloosheid.

Via haar internationale samenwerking met een groot aantal partners – vandaag olopend tot 200 projecten in 60 landen – doelt de Stichting op een versterking van ecologie en burger activisme op een globale schaal, om de uitwisseling van ideeën ervaringen te intensifiëren en om onze gevoeligheid voor verandering alert te houden.

De samenwerking van de Heinrich Böll Stichting aan socio-politieke educatieve programma's met zijn partners in het buitenland gebeurt op een lange termijn basis. Bijkomende belangrijke instrumenten van internationale samenwerking zijn onder andere bezoekersprogramma's, die de uitwisseling van ervaringen en van politieke netwerking vergroten, alsook trainingsprogramma's voor toegewijde activisten, basisvorming en vorming voor gevorderden.

De Heinrich Böll Stichting heeft ongeveer 160 fulltime werknemers en ongeveer 300 steunende leden die zowel financiële als niet-materiële steun geven.

Ralf Fücks, Dr. Claudia Neusüß en Petra Streit vormen de huidige Raad van Bestuur.

Twee additionele organen van het Educationele werk van de Stichting zijn de 'Green Academy' en het 'Feminist Institute'.

De Stichting heeft momenteel buitenlandse projectkantoren in de VSA, in Cambodja, de Tsjechische Republiek, El Salvador, Israël, Kenia, Pakistan, Zuid-Afrika, Turkije en het EU kantoor in Brussel; nieuwe buitenlandse kantoren zijn recentelijk geopend in Bosnië-Herzegovina, Brazilië, Thailand en het Arabische Midden Oosten.

Voor 2001, heeft de Stichting bijna 70 miljoen DM and publieke middelen ter beschikking.

WORLD SUMMIT PAPERS

Globalization and Poverty – an Ecological Perspective

By Roldan Muradian and Joan Martinez-Alier
World Summit Papers No. 7, Berlin 2001, 36 pages

Globalización y Sustentabilidad

Un ensayo de Wolfgang Sachs
World Summit Papers No. 6, San Salvador 2001, 30 pages

From Rio to Johannesburg. Contributions to the Globalization of Sustainability

By Jürgen Trittin, Uschi Eid, Sascha Müller-Kraenner and Nika Greger
World Summit Papers No. 5, Berlin 2001, 36 pages

Von Rio nach Johannesburg. Beiträge zur Globalisierung der Nachhaltigkeit

Von Jürgen Trittin, Uschi Eid, Sascha Müller-Kraenner und Nika Greger
World Summit Papers No. 4, Berlin 2001, 40 Seiten

Breaking the Impasse. Forging an EU Leadership Initiative on Climate Change

A policy paper by Hermann E. Ott and Sebastian Oberthür
World Summit Papers No. 3, Berlin 2001, 36 pages

10 Years After Rio. Debating Development Perspectives

A concise outlook on sustainable development implementation
By Karl H. Segschneider
World Summit Papers No. 2, Chiang Mai 2001, 70 pages

Towards the World Summit on Sustainable Development

A discussion paper by the South African NGO Caucus on the World Summit for Sustainable Development
World Summit Papers No. 1, Berlin 2001, 32 pages

Gender Perspectives for Earth Summit 2002 – Energy, Transport, Information for Decision-Making

Report on the International Conference at Jagdschloss Glienecke, 10-12 January 2001, Berlin. Berlin, February 2001, 42 Pages.

To order these publications:

Heinrich-Böll-Stiftung, Rosenthaler Str. 40/41, 10178 Berlin
Tel.: ++49 30/285 340; fax: ++49 30/285 34 109
E-mail: info@boell.de; for downloads: www.boell.de; www.worldsummit2002.de

* “Dat elke partij bij het contract... respect, behoud, en kennis bewaren, innovaties en praktijken van inheemse en lokale gemeenschappen die traditionele levensstijlen belichamen relevant voor het behoud en duurzaam gebruik van biologische diversiteit”

** Een Verdrag om het Genetisch Gemeengoed te Delen”